

21-‘Yeni normal’ ve dilde yenilikler**Ahmet Şefik ŞENLİK*****APA:** Şenlik, A. Ş. (2022). ‘Yeni normal’ ve dilde yenilikler. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (26), 384-393. DOI: 10.29000/rumelide.1076372.**Öz**

Koronavirüs sonrasında ortaya çıkan yeni durum ve şartların kalıcılığını, hayata dair birçok şeyin değişerek artık bir standarda dönüştüğünü ifade etmek üzere bir tabir ortaya atılmıştır: ‘Yeni Normal’. Yakın zamanlarda birçok kelime ve tabirde olduğu gibi bunda da İngilizceden Türkçeye bire bir kelime aktarma yoluyla bir tercüme söz konusudur. Aslı, yani İngilizcesi, malum olacağı üzere ‘(the) new normal’dir. Tahmin edilebileceği gibi tabirin çıkış yeri de İngiltere değil, Amerika Birleşik Devletleri’dir. ‘New normal’ ilkin 1966 yılında yayımlanmış bir Amerikan romanında kullanılmakla birlikte bugünkü manasından o zamanlar henüz çok uzaktır. Zamanla 11 Eylül (2001) sonrası dünyanın aldığı hâli ve geçerli olan yeni şartları; bilahare 2008-2012 arasında iş dünyasında görülen bazı mali ve iktisadi durumları izah etmek üzere de kullanılmıştır. *New normal*, 2020’den itibaren, ilk defa insan sağlığını/hayatını tehdit eden viral bir salgın münasebetiyle, Koronavirüs musibeti süresince mevcut olan -ve sonrasında uzun bir müddet devam edeceği tahmin edilen-durumu/şartları ifade için kullanılmaya başladı. Bu yazıya konu olan, işte bu bağlamda kullanılan ‘yeni normal’dir. 2020 sonrasında oluşan yeni dünya düzeninde Türkçede sıkça duyulan tek tabir ‘yeni normal’ değildir. ‘Yeni normal’in getirdiği şartlar çerçevesinde dilde de birtakım yenilikler ortaya çıkmıştır. Daha çok biyoloji ve tıp ıslahı olarak bilinen, Batı menşeli birçok tabir artık gündelik dile girerek yaygınlaşmıştır. Bunların yanı sıra sayıları az olmakla birlikte Türkçe imkânlarla türetilmiş, ‘yeni normal’ mahsulü bazı kelimelere de rastlanmaktadır. Bu makalede dilde görülen bu yeniliklere filolojik bir bakışla temas edilecektir.

Anahtar kelimeler: Dilde ‘yeni normal’, dilde yenilikler, Türkçede yabancı dil etkisi, sosyolengüistik

The new normal and recent trends in the language**Abstract**

A new term has emerged in Turkish to refer to the permanence of the new situation and circumstances in the post-Covid world whereby many things changed to become the standard: ‘Yeni Normal’. As has been recently the case with many other words and terms, it was literally borrowed from English to Turkish through loan translation. As can be easily guessed, the original English term is ‘the new normal’. Likewise, it is easy to guess that its origin is not England but, the United States. Although the term first appeared in an American novel in 1966, it was still far from its present-day meaning. Later on, it also came to be used to explain the new state of the post-9/11 world and the subsequent regulations, including the newly-emerging financial and economic conditions in the business world between 2008-2012. Starting from 2020, the New Normal was first used with reference to the circumstances that is caused by a viral pandemic threatening human life and is expected to persist

* Doç. Dr., İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü (İstanbul, Türkiye), as.senlik@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-8037-7657. [Araştırma makalesi, Makale kayıt tarihi: 03.01.2022-kabul tarihi: 20.02.2022; DOI: 10.29000/rumelide.1076372]

for many more years. Hence, the subject of the present paper is the New Normal in this last-mentioned context. In the new post-2020 world order, 'yeni normal' was not the only oft-heard new term in Turkish. Certain new terms also emerged in everyday life by reason of the conditions brought by the New Normal. Many biological and/or medicinal terms of Western origin have found increasingly widespread use in everyday language. In addition, albeit few, there exist some new terms that are derived as products of the New Normal using Turkish morphological material. This article dwells upon these new trends in Turkish from a philological perspective.

Keywords: New Normal in the Language, Recent Trends in the Language, Foreign Influences in Turkish, Sociolinguistics

'Yeni Normal'

Bu yazıda 'yeni normal'i ve Türkçeye getirdiği yenilikleri filolojik bir çerçevede içerisinde mütalaa etmek istiyoruz.

Evvela ortaya çıkışı, yapısı, manası ve kullanım alanları itibarıyla 'yeni normal' tabirine temas etmek isteriz. 'Yeni normal', yakın zamanlarda birçok kelime ve tabirde yapıldığı gibi, Türkçeye kelime kelime tercüme yoluyla İngilizceden aktarılmıştır. Aslı, yani İngilizcesi, malum olacağı üzere '(the) new normal'dır.

Latince menşeli *normal* kelimesi, İngilizce metinlerde 16. asırdan beri kullanılıyor olmakla beraber¹, *new normal* terkihi pek yenidir. Bununla birlikte terkihin ilkin Koronavirüs salgını münasebetiyle ortaya çıktığı da söylenemez. 20. asrın mahsulü olan tabir, özellikle son on yılda yaygınca kullanılmaya başlamıştır. Bu tabirin Amerika Birleşik Devletleri menşeli olduğunu belirtmeye, zannımca hacet yoktur. Terkip iki sıfattan müteşekkildir, bunlardan ikincisi isimleştirilmiş bir sıfattır. Böyle bir terkipte kullanılmak üzere İngilizcede isim cinsinden hazır kelimeler (sıfattan isim yapmaya gerek duyulmayacak şekilde) mevcut iken burada sıfatın isimleştirilmesi usulü tercih edilmiştir.

En eski tarihli kullanım için, şu anki bilgilere dayanarak R. A. Heinlein'in 1966 yılında neşrettiği *The Moon is a Harsh Mistress* ('Ay Zalim Bir Sevgilidir') adlı bilim-kurgu romanını gösterebiliriz. Bundan sonra tabirin 21. asrın başından itibaren birçok farklı bağlam ve durum için kullanıldığı görülüyor. Bunların ilklerinden biri, Amerika'da Dünya Ticaret Merkezi ve Pentagon'a yapılan saldırılardan altı gün sonra Daniel Knight imzalı bir yazıda kastedilendir. Bu yazının başlığı 9-11: *The New Normal* ('9-11: Yeni Normal') şeklinde atılmıştı. Yazıda geçen "Her şey tekrar normale dönüyor - ama sadece normalin yeri değiştiği için... Bu Pazartesi, geçen Pazartesi'den çok farklı" ifadesi, bu bağlamda kastedileni oldukça çarpıcı bir şekilde göstermektedir (Knight, 2001). Tabir, 2004'te ilk defa bir kitabın isminde yer aldı; buradaki konu çalışma hayatı idi: *Weirdos in the Workplace - The New Normal... Thriving in the Age of the Individual* ['İşyerinde Manyak Tipler - Yeni Normal... Ferdiyet Çağında Başarı']. Yine bu kitapta da bir tanım mevcuttur (bk. Putzier, 2004: XVI).

Bununla birlikte tabirin yaygınlık kazanabilmesi, ancak on yıllık bir zaman diliminin geçmesinden sonra gerçekleşebildi. 2010 sonrasındaki kullanımın -istisnaları olmakla birlikte- iş dünyası, maliye ve iktisat

¹ Tesbit edildiği en eski metin 1530 yılına aittir (Little, 1965: 1337).

sahalarında temerküz ettiği söylenebilir.² Bu bağlamda kullanılmaya başlanmasının sebebi, 2007-2008 mali buhranı ile 2008-2012 arasında dünya ölçeğinde müessir olan iktisadi küçülme idi.

New normal, 2020'den itibaren, ilk defa insan sağlığını/hayatını tehdit eden viral bir salgın münasebetiyle, Koronavirüs musibeti süresince mevcut olan -ve sonrasında uzun bir müddet devam edeceği tahmin edilen- durumu/şartları ifade için kullanılmaya başladı. Bu yazıya konu olan da işte bu sonuncu 'yeni normal'dir.

'Yeni normal' tabirini Koronavirüs salgını öncesinde duyduğumuzu/okuduğumuzu hatırlamıyoruz; Türkçede 2020'nin bahar aylarında neşet etmiş görünüyor. Tabirin, virüs salgınından önce söz konusu olmuş diğer durumlar ve konu başlıkları için nadiren kullanılmış olması muhtemeldir fakat bu, Türkçede yaygınlık kesbetmemiştir.

Bu meyanda *new normal* tabirini bugün sadece Türkler ve Türkçenin değil, başka birçok dil ve milletin alıp kullandığını ifade etmek lazım. Fakat bazı diller sıfatın isimleştirilmesiyle teşkil edilmiş bu terkihi muhtemelen pek zarif bulmadıklarından, doğrudan tercüme ederek almak yerine kendi dillerinde mevcut bulunan daha sağlıklı bir gramatikal yapı ile dile getirmeyi tercih ediyorlar. Yani tabiri, aslında olması gerektiği gibi *the new normality/normalcy*³ ('yeni normallik/yeni standart') olarak farz edip o şekilde tercüme ediyorlar. Mücerret manalı isim (yani 'normallik') barındıran şekli, bu milletlerde en azından dil şuuru olan, kalburüstü bir kesim benimsemiş durumda. Mesela Almanca ve Fransızca gibi diller bu doğrultuda daha uygun karşılıklar bulmuşlar; *'new normal'*ı Almanlar (*die*) *neue Normalität* ile Fransızlar *la nouvelle normalité* ile karşılıyorlar. Olduğu gibi alıp kabul eden bizler ise 'yeni normal' diyoruz.

Almanya'da/Almancada, içinde bulunulan durumun, bir 'yeni normallik' (*neue Normalität*) olarak telakki edilmesinin pek haklı bir şekilde doğruluğu/yanlışı tartışılıyor (Zifonun, 2020: 42). Rauscher, bu yeni durumu 1930'lardaki büyük '*depression*'la mukayese ediyor ve uzun yıllar sürebilecek güvence/güvenlik kaybı anlamına geleceğini ifade ediyor.⁴ Güvenlik ve güvence bakımından durum belki 11 Eylül sonrasında dünyanın aldığı hâl ile mukayese edilebilir.

'Yeni normal', daha evvel henüz tanınmayan, bilinmeyen, sıradan olmayan, âdet haline gelmemiş; biliniyor olsa dahi yaygınlık kazanmamış, kamuya mal olmamış -daha ziyade menfi- bir durumun, umumiyetle mücbir sebepler neticesinde ahali tarafından kabul görüp benimsenmesini; toplu halde uygulamaya konmasını; artık alışılmış bir standart, bir âdet hâline gelmesini ifade etmektedir. Yeni oluşan müsbet veya menfi şartlar, bu şartlara cevaben ortaya çıkan ve kalıcı olan yeni uygulamalar, yeni âdetler, yeni durumlar 'yeni normal' mefhumunu kısaca izah ediyor olmalı.

Halk arasında kabul gören ve yaygınlaşan diğer ıstılahi tabirler:⁵

Kovid sonrası dönemde Türkçede gündelik hayatta görülen tek tabir 'yeni normal' olmadı. Bunun haricinde başka tabir, ifade, ıstılahlar da dilde kullanıma girmiş ve/veya yaygınlaşmıştır. Bunların ecnebi dillerden alınmış olan bazıları, ıstılahi tabir olarak meslek erbabınca, mütehassıslarca zaten

² Bk. mesela Chorafas 2011, Rampell 2011, Marston 2014, Wysong & Perrucci 2018.

³ Pek nadir olmakla birlikte İngilizcede aynı mana çerçevesi için bu yapının da kullanıldığı görülür.

⁴ <https://www.derstandard.at/story/2000117024069/was-heisst-neue-normalitaet-jetzt-genau> (Erişim tarihi: 15.07.2020)

⁵ Bu bölüm oluşturulurken metinde zikredilmeden kullanılan kaynaklar: Dauzat 1938, Little 1965, Duden 1990, Stowasser 1991, Webster's 1993, Grappin 1995, Menge 1997.

önceden biliniyordu; fakat umumiyetle ortalama vatandaş tarafından tanınmıyordu. Burada kastedilen bhusus biyoloji ve tıp ıstılahıdır. Ecnebi dillerden de daha ziyade Batı'nın üç büyük dili Fransızca, İngilizce ve Almanca anlaşılmalıdır; bunlara bir de İtalyanca dâhil edilebilir. Bugünün dünyasında prestij dili her ne kadar İngilizce olsa da aşağı yukarı İkinci Cihan Harbi zamanına kadar bu mevki Fransızca tarafından işgal ediliyordu. Aşağıda ele alınan kelimelerin büyük çoğunluğunun Fransızcaya göre telaffuz edildiği göz önünde bulundurulursa bunların Türkçeye girişlerinin ve meslek erbabınca kullanılmaya başlamalarının çok gerilere gittiği anlaşılır. Bu işin başlangıç noktası hakkında bilgi edinmek için bizim çalışmamıza (Şenlik & Savan 2018) müracaat edilebilir.

Söz konusu kelime ve ibareler gazeteler, televizyonlar ve sosyal medyada sıkça dile getirilmek suretiyle yaygınlaştı. Bu zaman zarfında artık ortalama vatandaş tarafından anlaşılır olup kullanılmaya başladı, halkla mâl oldu. Bunlardan bazılarını kısaca filolojik tahlil ve değerlendirmeleriyle aşağıda ele alıyoruz. Aşağıdaki liste Türk Dili ve Edebiyatı talebeleri arasında yapılan küçük bir anketle tesbit edilmiştir. Ele alınan maddeler ihtiva ve izahat bakımından tamamen bağımsız olmakla birlikte listenin oluşturulmasında Sağlık Bakanlığı verilerinden yararlanılmıştır. Bakanlığın sunduğu listeye bazı eklemeler ve çıkarmalar yapılmıştır.

Antijen (Fr. *antigène*, İng. *antigen*, Alm. *Antigen*): Eski Yunanca morfemlerden Yeni Latinceye oluşturulmuş bir kelimedir; 'karşı, karşıt, muhalif' anlamlarına gelen *anti-* (ἀντι) ön eki ve *gène* morfemlerinden müteşekkildir (*gène* < E. Yun. *génos* 'cins, tür. cinsiyet' < *gennaō* (γεννάω) 'üretmek, doğurmak, türetmek' < *gîgnesthai* 'doğmak, oluşmak' fiilinden). Türkçeye Fransızcadan girmiştir. İngilizceye de 20 yy. başında Almanca vasıtasıyla Fransızcadan geçmiştir. İkinci morphem olan *-gen* (-jen) kelimesi ıstılahi manada 'kromozomlarda yerleşik hâlde bulunan ırsi âmil(ler)' manasına gelmektedir. İstılahi manada antijen ise 'vücutta, proteini bizzat zararsız hâle getiren antikorların oluşmasına etki eden yabancı türden protein'i ifade eder. Antijen, antikorun bağlanabildiği moleküler yapıdır. Kelime Türkçede 'antijen' (ve homojen, heterojen, kanserojen, fotojen gibi başka birçok kelime) içerisinde /j/ ile telaffuz edilirken kelime başında (ön ek olmaksızın) kullanıldığında Almancada olduğu gibi /g/ ile (gen, genetik, genital vb.) telaffuz edilmektedir.

Antikor (Fr. *anticorps*, İng. *antibody*, Alm. *Antikörper*): Yine yukarıda geçen Eski Yunanca *anti-* ön eki ve Latince *corpus* kelimesinden teşekkül etmiştir. İngilizce ve Almanca, *corpus* karşılığında kendi dillerinde mevcut olan kelimeyi tercih etmişlerdir (ama aslında Almanca *Körper*'in dayandığı kelime de yine Latince *corpus*'tur. İngilizcedeki yapı da, *body* kelimesinin Almancadaki *Körper*'den tercüme edilmesi suretiyle oluşturulmuştur). *Corpus*un temel manası 'vücut, beden'dir. Tali anlam olarak İngilizcede 'askerî birlik', genel olarak 'dil analizi için derlenen metin' karşılıklarını da haizdir. Antikor kelimesinin ıstılahi manası 'kan serumunda antijenlerin saldırısına tepki olarak oluşan koruma ve savunma maddesi'dir. Daha açık ifadeyle 'organizmanın, kendisine dâhil olan yabancı organik yapılara karşı geliştirdiği koruma molekülleri'dir. Kelimenin Türkçeye Fransızcadan geçmiş olduğu aşikârdır.

Asemptomatik (Fr. *asymptomatique*, İng. *asymptomatic*, Alm. *asymptomatisch*): Türkçe ihtisas dilinde yaygınca kullanılan 'sempptom' kelimesi, Fransızca *symptôme*'dan 'emare, işaret, belirti, hastalık belirtisi' alınmıştır. İsim cinsinden olan bu kelime, Fransızcada sıfat haline sokularak 'belirti gösteren, emareli' anlamlarına gelen *symptomatique* türetilmiştir. Bu sıfat da Eski Yunanca menşeli *a-* ön ekiyle menfi hale sokulmuştur. Yunanca *a-* ön eki kelimeye yoksunluk (*privative*) anlamı ('-sız') katmaktadır. Bu surette Fransızcada oluşturulan *asymptomatique*, 'belirti göstermeyen, emaresiz, belirtisiz, emaresi/belirtisi olmayan (hastalık)' anlamına gelmektedir. Fransızca *symptôme* kelimesinin menşei, Latince aracı dil olmakla birlikte Eski Yunancadır (*symptōma* σύμπτωμα 'tesadüfi durum, geçici

mülkiyet'). Bu ise *sýn-* 'beraber, birlikte' ön eki *pîptein* 'düşmek' masdarından türetilmiştir; bu iki morfem birleşerek *sympîptein* 'denk gelmek, denk düşmek, tesadüf etmek' masdarını meydana getirmişlerdir.

Dezenfeksiyon (Fr. *désinfection*, İng. *disinfection*, Alm. *Desinfizierung*): Bu kelime ve bununla morfolojik ve semantik bakımlardan alakalı bulunan 'dezenfekte (et-)' ile 'dezenfektan' Türkçede elbette daha önceden bilinen kelimelerdi. Fakat Koronavirüs sonrası süreçte daha da yaygınlaştılar ve halka mâl oldular. Ön ek *dés-* ve *infection* isminden müteşekkil olan kelime, Fransızcadan alınmıştır. Menşe dil Latince *dis-* şeklinde geçen ön ek, isim veya fiile gelerek 'iptal etme, geri döndürme, geçersiz kılma' anlamları katar. Fransızca ve Almanca'nın aksine İngilizce, bu ön eki kullanma hususunda Latinceye tabi olmuş görünüyor (*dis-*). Geç Latince *in-fectio*'dan alınan *infection* (< Lat. *in-ficere* 'bozulmak, çürümek, lekelenmek < içine koymak/ kurmak' fiilinden) 'arızalı, bozuk, zehirli' anlamlarına gelmektedir. Latince'deki *in-* ön eki, Roman Dilleri ailesine mensup olsun olmasın birçok Avrupa dilinde, pek çok kelimeye yaşamaktadır (Fransızca, İngilizce, Almanca, İtalyanca vs.). Bu ön eki taşıyan bir kelimenin Türkçeye hangi Avrupa dilinden girdiği, daha doğrusu Fransızcadan girip girmediği genellikle telaffuzundan anlaşılır. Eğer ön ek Türkçede 'en-' suretinde telaffuz ediliyorsa kelime kuvvetle muhtemel Fransızcadan alınmış demektir yahut da telaffuzunda Fransızca taklit ediliyordur. Zira *in-* yalnızca Fransızca'da nazal bir vokal olarak telaffuz edilir (/ɛ̃/). Bu da Türkçeye 'en-' suretinde girer.

İstilahtaki manada enfeksiyon/*infection* 'lokal veya genel rahatsızlığa yol açabilecek, hastalık yapıcı (virüs ve bakteri gibi) yabancı unsurların organizmaya dâhil olması' anlamına; dezenfeksiyon ise 'söz konusu unsurların giderilmesi, etkisiz hâle getirilmesi' anlamına gelmektedir. Bahsi geçen 'dezenfekte (et-)', *désinfecter* masdarının Türkçede kullanıldığı şekildir. Diğer kelime 'dezenfektan' ise *désinfectant* 'dezenfekte eden/edici' aktif partisiptir.

Enfeksiyon (Fr. *infection*, İng. *infection*, Alm. *Infektion*): Kelimelerin morfolojik yapısı ve anlamı için bkz. Dezenfeksiyon.

Enfekte (Sıfat olarak: Fr. *infecté,e*, İng. *infected*, Alm. *infiziert*) ve (Fiil olarak: Fr. *infecter*, İng. *to infect*, Alm. *infizieren*): Burada aynı gövdeden iki farklı Fransızca kelimenin Türkçede aynı imlâ ile yazılıp aynı şekilde telaffuz edilmesi durumu görülmektedir. 'Enfekte kişi(ler)' gibi bir bağlamda sıfat olan 'enfekte' (*infecté,e*) kelimesi söz konusu olur. Bunun ıstilahtaki manası için 'açık belirti gösterip göstermemesine bakılmaksızın virüs veya bakteriye maruz kalmış organizma' tanımı verilebilir. Fiil olarak kullanıldığında (enfekte et-), *infecter* masdarı söz konusu olur. Bu da 'organizmaya virüs ya da bakteri bulaştırmak' manasına gelir.

Entübe (Sıfat olarak: Fr. *intubé,e*, İng. *intubated*, Alm. *intubiert*) ve (Fiil olarak: Fr. *intuber*, İng. *to intubate*, Alm. *intubieren*): Yine burada da iki farklı Fransızca kelimenin Türkçede aynı imlâ ile yazılıp aynı şekilde telaffuz edilmesi söz konusudur. Birisi partisip olan *intubé,e*'dir ki bu Türkçede sıfat olarak kullanılıyor, mesela 'entübe hastalar'. Diğerisi ise aynı gövdenin masdarı, yani *intuber*'dir. Bu ise Türkçede 'et-/edil-' fiilleriyle kullanılıyor, mesela 'hasta entübe edildi'. Bunun dışında aynı gövdeden türetilen isim 'entübasyon' *intubation* da Türkçede sıkça kulağa çalınıyor. Kelime gövdesi, *in-* ön eki ve boru anlamına gelen *tube* (< Lat. *tubus*) morfemlerinden müteşekkildir; kelime olarak tercüme edecek olursak 'borulama, (içine) boru yerleştirme' manasına karşılık gelir. Türkçedeki 'tüp' kelimesi de buradan gelmektedir. İstilahtaki manada sıfat olarak 'entübe hasta', 'solunum cihazına bağlı hasta', 'entübe etmek' de masdar olarak 'solunum cihazına bağlamak' anlamına gelir.

Filyasyon (Fr. *filiation*, İng. *filiation*, Alm. *Filiation*) Türkçe telaffuzundan Fransızcadan alındığı anlaşılmaktadır. Latince *filius* 'oğul, oğlan çocuk' (müennesi *filia* 'kız çocuk') kelimesinden türetilmiştir. *Filiation* kelimesinin temel anlamı 'bir çocuğun hangi belli ebeveyn ve atalardan türediği sorusuna cevap aramak veya bu işin tesbitini yapmak'tır. Kelime, bunun yanı sıra 'bir topluluktan ya da dilden neşet eden kol' anlamında da kullanılmaktadır. Bugün istilahi bakımdan ise '('koronavirüs'ün yol açtığı) bulaşıcı hastalığın bulaştırıcı silsilesinin ve şeceresinin tesbiti' anlamına gelmektedir. Çoğu zaman 'filyasyon ekibi' gibi bir terkip içerisinde yer almaktadır. Burada Türkçedeki geçmişi daha eskiye dayanan ve farklı bağlamlarda halk arasında yaygınca kullanılan 'belli bir alanda uzmanlaşmış ve birlikte çalışan insanlar grubu' anlamına gelen 'ekip' de Fransızcadan alınmıştır (*équipe*). Günümüzde 'filyasyon ekibi' ile 'koronavirüsün bulaştırıcı silsilesini ve yayılma yollarını tesbit etmek için çalışan görevli insanlar' kastedilmektedir.

İmmün sistem (Fr. *système immunitaire*, İng. *immune system*, Alm. *Immunsystem*) İlgi çekici bir kelime grubudur; Fransızca'yı taklit eden telaffuza rağmen sentaktik yapı bu dildeki gibi değil, Almanca ya da İngilizcede olduğu gibidir. Zira Fransızcadaki yapıda kelimelerin yerleri ve 'immun'dan türetilmiş kelimenin cinsi farklıdır (imüniter/*immunitaire*). İmmün (*immun*), Latince kökenli bir kelimedir. Bu dildeki şekli *immunis*'tir; 'serbest, bağımsız, arı, saf, katışıksız' anlamına gelir. Kelime, *in-* ön eki ile *munus* 'hizmet, görev, işlev' isminden müteşekkildir. 'Sistem' ise bu telaffuz şekliyle Fransızcadan alınmıştır. Eski Yunanca olan kelime (συστήμα), Geç Latince'de *systema* olarak kullanılmıştı. Yunanca aslı, *sýn-* 'birlikte, beraber' ön eki ve *histánai* 'koymak, kurmak' fiilinden teşekkül etmiştir. Türkçede yaygın bir biçimde kullanılan 'bağışıklık sistemi' varken bunun günümüzde tekrar ortaya çıkması ve yaygınlık kesbetmesi ilgi çekici bir dil sosyolojisi hadisesidir. Bu arada *immun* kelimesi ecnebi dillerde her ne kadar çift/uzun <m> ile yazılsa da tek/kısa /m/ ile telaffuz edilir. (TDK) benzer durumlarda (entelektüel, koleksiyon gibi) bir imlâyı benimsemişken, 'immün' kelimesinde duruma -henüz-müdahale etmemiştir.

İnkübasyon (Fr. *incubation*, İng. *incubation*, Alm. *Inkubation*): Kelimenin Türkçedeki telaffuzu dikkat çekicidir. Yukarıda bahsettiğimiz üzere ecnebi kelimeler Fransızcadan alınmışlarsa *in-* prefiksi Türkçede genellikle 'en-' olarak yazılır ve telaffuz edilir (krş. entübe, enfeksiyon vs.). Buradaki /ü/ ünlüsü ve son ek '-syon' telaffuzu kelimenin Fransızcadan alındığına işaret ediyor. Fakat Türkçe karşılıktaki ön ek İngilizce ya da Almancada olduğu gibi '*in-*' şeklinde yazılıp telaffuz edilmektedir. Kelime geç dönem Latincesinin mahsulüdür, *in-* 'iç, üst, üzeri' ön ekinin *cubare* 'yatmak' fiili ile birleşmesinden oluşmuştur. Böylece 'kuluçkaya yatmak' anlamı ortaya çıkmıştır. Sonra *-tio(n)* son eki ile isim hâline sokulmuştur. İstilahı manada kelime ecnebi dillerde 'dönem-i, süre-si' anlamına gelen kelimelerle birlikte kullanılmaktadır (Fr. *période d'incubation*, İng. *incubation periode*, Alm. *Inkubationszeit*). Bu, Türkçede de böyledir: 'İnkübasyon süresi/dönemi'. İstilahı bakımdan 'virüs veya bakterinin organizmada mevcut bulunup henüz etkin olmadığı kuluçka dönemi' kastedilmektedir.

KOVID-19/COVID-19 (Fr. İng. Alm. *COVID-19*): Bu, dünya genelinde birçok dilde kullanılan bir kısaltmadır. İngilizce *CORONA Virus Disease* 'Taç-Virüs Hastalığı' kelimelerinin ihtiva ettiği baş harflerden müteşekkildir. 2019'da tesbit ve teşhis edilmesi münasebetiyle 19 rakamı eklenerek de kullanılmaktadır. Fransızlar her ne kadar *Maladie à coronavirus 2019* gibi Fransızca resmî bir ad vermiş olsalar da kendi dillerinde İngilizce kısaltma daha yaygındır. Latince menşeli *corona* 'taç' manasına gelmektedir, bu ad virüsün şekil hususiyetlerine binaen verilmiştir. Bu resmî ad Dünya Sağlık Örgütü (WHO) Başkanı biyolog Tedros Adhanom Ghebreyesus tarafından 11 Şubat 2020'de ilan ve izah edilmiştir. Latince kökenli olan ve klasik dönemde 'salgı, salya, zehir' anlamlarını taşıyan *virus* bu dilden sadece İngilizce, Almanca ve Fransızcaya geçmemiş, Avrupa dilleri dâhil olmak üzere dünyanın birçok

dilinde kullanılır hâle gelmiştir. İngilizce *disease* ‘hastalık’ henüz -Allah’a şükür- Türkçede tek başına kullanılmıyor.

Bu bağlamda Türkçede birleşik kelime olarak kullanılan ‘koronavirüs’e de yapı bakımından temas etmek gerek. Bu şekliyle (isim + isim)’den oluşmuş isim terkidir (*‘taş bebek, çelik bilek’* gibi), ayrıca birleşik kelime hâline sokulmuştur. Bu yapı eğer Türkçeleştirilmiş bir yapı olarak değerlendirilecekse eksiz isim tamlamaları grubuna dâhil edilebilir. Fakat kuruluşunda Türkçe eksiz terkip yapısı düşünülmüş gibi görünmüyor. Kanaatimce sadece kelimeler alınmamış, yapı kabaca taklit edilmiştir. Zira daha evvelden teşkil edilen yapılar hep iyelik ekiyle kuruluyordu: Kolera virüsü, suçiçeği virüsü, grip virüsü gibi. Bu nevi hassasiyetler artık gözetilmiyor. Bunun dışında birçok başka durumda da iyelik ekinin kullanımında bir gerileme görülüyor *Bayan çanta, erkek pantolon, dil bilim* vs. gibi. Bu tür yapıların yaygınlaşma sebebinin bir dil (İngilizce) tesiri olduğu düşünülebilir. Türkçeden taviz, yalnızca yabancı dilden kelime alma hususunda görülüyor, yabancı dilin sentaksı da taklit ediliyor ki bu daha ciddi bir meseledir.

Mutasyon (Fr. *mutation*, İng. *mutation*, Alm. *Mutation*): Kelime Fransızcadan alınmıştır ama <u> harfi Fransızcaya göre, yani /ü/ olarak (*mütasyō*) değil, Türk alfabesindeki <u> harfine göre telaffuz edilmektedir. Burada gerileyici bir ünlü uyumu etkisi olduğu da düşünülebilir. Menşe dili Latince olan kelime, *mutatio* (*mutare*) fiil köküne dayanmaktadır. Bu kök temel olarak ‘değişme/dönüşme, değiştirmek/dönüştürme’ anlamlarını taşımaktadır. *Mutation*, söz konusu kökten türetilmiş, ‘dönüşüm, değişim’ anlamlarına gelen bir isimdir. Türkçede de kullanılan bir matematik tabiri ‘permütasyon’ kelimesinde mündemiç bulunan ilgili kısım, bu defa /ü/ ile ‘-mütasyon’ şeklinde telaffuz edilmektedir (yani ünlü uyumu dışında). Biyoloji ıstılahı olarak ‘mutasyon’, ‘ırsi yapıların ve özelliklerinin aniden kendiliğinden oluşan veya yapay yolla oluşturulan amiller vasıtasıyla değişmesini/değiştirilmesi’ni ifade etmek maksadıyla kullanılır. Mutasyonlar, aşağıda madde olarak bahsedilen varyantların ortaya çıkmasına sebep olur.

Pandemi (Fr. *pandémie*, İng. *pandemic*, Alm. *Pandemie*): ‘Bütün, kül’ manasına gelen Eski Yunanca *pān-* (παν-) ön eki ve *dēmos* (δῆμος) ‘ülke, bölge; halk, ahali’ isminden 17. asırda türetilmiştir. Temel manası ‘cihanşümul, evrensel’dir. Bilahare ‘bütün halkı kapsayan (bulaşıcı hastalık)’ ıstılahi manasını kesbetmiştir. Bir de ‘yaygın bulaşıcı hastalıklar’ın daha dar çerçevede gerçekleştiği durumlarda kullanılan *epidemi* kelimesi vardır ki bu Türkçede ‘salgın’ kelimesi ile karşılanmaktadır (Fr. *épidémie*, İng. *epidemic*, Alm. *Epidemie*). ‘Epidemi’ Eski Yunanca ‘üzeri, yanı’ manasına gelen *epi-* ἐπί- (veya *ep-* ἐπ-) ön ekiyle oluşturulmuştur, geri kalan kısmı ‘pandemi’ ile aynıdır. Araştırmacı-Yazar D. Mehmet Doğan bir köşe yazısında ‘pandemi’ kelimesi için Türkçede zaten mevcut bulunan ‘kıran’ kelimesini teklif etmişti. Fakat bu maalesef tutmadı.

Sosyal mesafe (İng. *social distancing*): Yine bu da ecnebi dünyadan ithal bir dil tezahürüdür. Yaygınca kullanılan bir taklit olmakla birlikte tamamıyla yanlış anlama üzerine bina edilmiştir. Sosyal mesafe aslında sosyolojik bir durumu ifade için ortaya konmuştur; kastlar, sınıflar, tabakalar, sosyal çevreler arasındaki mesafeyi ifade eder. Gündelik dilde ‘sosyal mesafe’ ile kastedilen aslında ‘fiziksel mesafe’, ‘mekânsal mesafe’dir. Bu yanlış anlama sadece Türkçe için geçerli değildir, mesela Almancada da benzer bir durum söz konusudur.

Varyant (Fr. *variante*, İng. *variant*, Alm. *Variante*): Fransızcadan İngilizce ve Almancaya da geçmiş bir kelimedir, aktif partisiptir. Kökünde Fransızca *varier* ‘farklı olmak, farklılaşmak’ masdarı vardır. ‘Farklılaşan, farklılık gösteren’ anlamlarına gelen ‘varyant’ için Türkçede başka bağlamlarda ‘değişke’

kelimesi de teklif edilmişti; fakat bu kelimenin buradaki bağlamda kullanıldığı pek görülmemektedir. Virüsün yukarıda bahsedilen mutasyonları neticesinde farklı neviler ortaya çıkmakta ve bunlara ‘varyant’ denmektedir. Burada hususi durumda söz konusu olan, Koronavirüs’ün mutasyonu ve bu virüsün farklı neveleridir. Varyantlar, Yunanca harf adları olan *alfa* (α), *beta* (β), *gamma* (γ), *delta* (δ), *lamda* (*lambda*) (λ) vs. kullanılarak tanımlanmakta ve tasnif edilmektedir ki bunların bazıları da Türkçede bugün bilinmekte ve kullanılmaktadır.

Bu ecnebi alıntıların yanında Türkçe morfolojik malzemeye türetilmiş ve bu süreçte halk nezdinde aşinalık kesbetmiş kelimeler de mevcuttur. Sayıları çok olmayan bu teklifleri de buraya almak istiyoruz.

Bulaş: Türkçe Sözlük’te isim cinsinden böyle bir kelime bulunmuyor, yalnızca ‘bulaşmak’ fiili mevcut (Akalın, 2011). Kelimenin hangi ortamda, kimler tarafından türetildiğini, türetmenin filolojik bir temel üzerinde yürütülüp yürütülmediğini bilmiyoruz. İhtikakta yaygınca kullanılan usuller tercih edilmemiş. O yüzden ilk duyuşta alışılmadık geliyor, kulağı tırmıyor. Bununla birlikte aslında Türkçenin buna benzer morfolojik yapılar arz eden ihtikakları var, ‘dalamak’ fiilinden ‘dalaş’ gibi. Hatta Divanü Lugati’t-Türk’te ‘izdiham, karışıklık, kargaşa’ anlamına gelen bir de ‘bulgaş’ kelimesi mevcut (Atalay, 1986: 114). Morfolojik bakımdan prensipte ‘bulaş’ ile aynı olan bu kelime, *bulga-* fiil gövdesine getirilmiş fiilden isim yapan bir -ş ile teşkil edilmiştir. Eski Türkçede benzer başka kelimeler de vardır. Ayrıca Banguoğlu bu gibi durumlarda bir “hece binişmesi”nden bahsediyor (Banguoğlu, 1990: 262). Hece olmasa da bu kelimede bir ses “binişmesi”nden söz edilebilir. Zira müşareketle sonlanan fiil gövdelerine fiilden isim yapma eki -İş getirildiğinde mükerrer /ş/ seslerinin, telaffuz zorluğu sebebiyle teke indirilme durumu söz konusu olabilmektedir (*döğüşüş* > *döğüş* gibi). Buna göre “**bulaşış*”ın da ‘bulaş’a dönüştürülmüş olduğu düşünülebilir. Kelime bütün bunlar göz önünde bulundurularak bilinçli bir şekilde mi türetildi, yoksa ayaküstü birkaç amatör tarafından mı öne sürüldü bilmiyoruz. Fakat artık yaygınlık kazanmış durumda. Bunun yerine zaten var olan ‘bulaşma’ kullanılabiliyordu veya ‘bulaşı’ gibi yadırganmayacak bir kelime de teklif edilebilirdi. ‘Bulaş’ın, yukarıda bahsi geçen ‘enfeksiyon’u ya da İngilizce *transmission* ‘aktarma, nakletme, teslim etme’ kelimesini karşılamak üzere teşkil edilmiş olduğunu düşünüyoruz.

Sürüntü: Türkçe imkânlarla türetilen diğer bir kelime ‘sürüntü’dür. Türkçe Sözlük’te bu kelime de henüz bulunmuyor (Akalın, 2011). Kelime, *sür-* fiil kökü üzerine gayet nizami surette kurulmuş bir isimdir; morfolojik yapısında herhangi bir yanlış görünmüyor. Ergin’in izahına göre kelimeyi *sür-ü-n-tü* şeklinde morfemlerine ayırmak mümkündür (Ergin, 2009: 194). Buradaki *n-tI* morfemleri üzerine genel ve tafsilatlı bir çalışmanın gerekli olduğunu düşünüyoruz. Türkçede aynı morfolojik model çerçevesinde türetilmiş ‘yıkıntı, üzüntü, kesinti’ gibi birçok kelime mevcuttur. ‘Sürüntü’ tıp ıslahında ‘mukoza (göz, KBB ve genital bölgeden) veya yara üzerinden tıbbi amaçla alınan vücut sıvısı örneği’ manasında kullanılmaktadır. Gündelik hayatta ‘sürüntü’ yerine ‘numune, örnek’ gibi kelimeler de kullanılabilmektedir. ‘Sürüntü’nün İngilizcesi *swab*, Fransızcası *écouvillonage* ya da *prélèvement*, Almancası *Abstrich*’tir. Türkçedeki kelime, semantik cephesi itibarıyla Almancadakine daha yakındır.

Bu bahsettiklerimizin dışında bugün Türkçede ‘aşı karşıtı, temaslı, korona temaslı, süper bulaştırıcı’ gibi kolay anlaşılır yapıda olan tabirler; ‘zoonos’ gibi henüz halk arasında yaygınlaşmamış kelimeler; ‘zoom’, ‘teams’ gibi marka adları da mevcuttur. Burada bunlarla ilgili tafsilata girilmemiştir. Mesela ‘sanal sınıf/derslik’ (< *virtual classroom*) gibi bir sıfat terkihi, her ne kadar ‘yeni normal’de ortaya çıkmış veya yaygınlaşmış olsa da terkihi oluşturan kelimeler tek tek daha önceden, en azından belli yaş aralığı içerisinde bulunan halk arasında gayet iyi biliniyordu. Bu liste eksiksiz olma iddiasında değildir.

Sonuç

Gündelik dilde son iki yılda görülen yukarıda temas ettiğimiz bu yeniliklerin dışında, çalışmamızdan ayrıca çıkarılabilecek çok önemli bir sonuç vardır. Avrupa'nın üç büyük dilini konuşan milletler (ve aslında birçok başkası), yüzyıllar içerisinde birbirlerinin hasımları olmuş, hatta yekdiğerini yok etme kasdıyla savaşlar yapmış olmalarına rağmen görüldüğü gibi bugün bilim dilinde umumiyetle ortak bir terminoloji kullanmaktadırlar. Bu terminoloji, büyük oranda Avrupa'yı Avrupa yapan kültür dilleri Yunanca ve Latince'den yola çıkarak oluşturulmuştur. Avrupa'nın bilimde bu denli hızlı ilerleyişinin sebeplerinden birinin bilim dilindeki terminolojik birlik olduğunu söylemeye hacet var mıdır? Türkçede ise (özellikle çalışma saham olduğu için gayet iyi bildiğim dil biliminde) tek bir mefhumun karşılığı olarak şahsi zevk ve keyfe göre 6-7 farklı ıstılah kullanılabilmektedir.

Kaynaklar

- Akalın, Ş. H. v. d. (2011) *Türkçe Sözlük*, TDK, Ankara.
- Atalay, B. (1986) *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi III*, TDK, Ankara.
- Banguoğlu, T (1990) *Türkçenin Grameri*, TDK, Ankara.
- Chorafas, D. N. (2011). *Sovereign Debt Crisis. The New Normal and the Newly Poor*, Hampshire, New York.
- Dauzat, A. (1938). *Dictionnaire Étymologique de la Langue Française*, Librairie Larousse. Paris.
- Duden 5 (1990). *Das Fremdwörterbuch*. Duden 5. Mannheim, Wien.
- Ergin, M. (2009). *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul.
- Grappin, P. (1995). *Grosswörterbuch, Deutsch-Französisch, Französisch-Deutsch*, Larousse, Paris.
- Heinlein, R. A. (1966). *The Moon is a Harsh Mistress*, New York.
- Knight, D. (2001). "9-11: The New 'Normal'" <https://lowendmac.com/2001/9-11-the-new-normal/> (Erişim tarihi: 15.07.2020).
- Little, W. v. d. (1965). *The Oxford Universal Dictionary*, Oxford.
- Marston, R. C. (2014). *Investing for a Lifetime, Managing Wealth for the "New Normal"*, New Jersey.
- Menge, H. (1997). *Langenscheidts Großwörterbuch Altgriechisch, Altgriechisch-Deutsch*. Berlin, München, Wien, New York.
- Putzier, J. (2004). *Weirdos in the Workplace - The New Normal... Thriving in the Age of the Individual*, New Jersey.
- Rampell, C. (2011). "The 'New Normal' is actually Pretty Old", *The New York Times* 11.01.2011, <https://economix.blogs.nytimes.com/2011/01/11/the-new-normal-is-actually-pretty-old/> (erişim tarihi: 15.07.2020).
- Rauscher, H. (2020). "Was heißt neue Normalität jetzt genau?", *Der Standard* 22.04.2020. <https://www.derstandard.at/story/2000117024069/was-heisst-neue-normalitaet-jetzt-genau> (Erişim tarihi: 15.07.2020).
- Stowasser, J. M. (1991). *Der kleine Stowasser*, Wien, München, Zürich.
- Şenlik, A, Ş, ve Savan, M. (2018). "20. Yüzyıl Dönemecinde Bilim Dili olarak Türkçeye Dair Bazı Notlar - I", *İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* 58/2 (419-427).
- Webster's New Encyclopedic Dictionary. (1993). *Webster's New Encyclopedic Dictionary*, New York.
- Wysong E. & Perrucci R. (2018). *Deep Inequality. Understanding The New Normal and How to Challenge It*. Lanham, Boulder, New York, London.

Zifonun, G. (2020). “Zwischenruf zu “Neue Normalität””, *Leibniz-Institut für deutsche Sprache - Sprachreport 36, (Informationen und Meinungen zur deutschen Sprache) 2/2020*, Mannheim (s. 42-43).

Adres

RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi
Osmanağa Mahallesi, Mürver Çiçeęi Sokak, No:14/8
Kadıköy - İSTANBUL / TÜRKİYE 34714
e-posta: editor@rumelide.com
tel: +90 505 7958124, +90 216 773 0 616

Address

RumeliDE Journal of Language and Literature Studies
Osmanağa Mahallesi, Mürver Çiçeęi Sokak, No:14/8
Kadıköy - ISTANBUL / TURKEY 34714
e-mail: editor@rumelide.com,
phone: +90 505 7958124, +90 216 773 0 616